

Analitik ve Sistematik Açından, Denetim Kavramına Etik ve Evrensel Yaklaşım

Yrd.Doç.Dr. Ahmet FİDAN¹

Ordu Üniv. Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğr. Üyesi
ahmet@ahmetfidan.com

ÖZET:

Denetim kavramının determinantları ve bileşenleri, kendi içinde analitik ve sistematik açıdan örüntülüdür. Öyle ki, bir sistemin yönetimine evrensel düzen açısından baktığımızda, DENETİM ETİĞİ kavramıyla kesişiriz. Zira, denetim kavramı veya olgusu, türel bağlamda tek bir bileşenle üstesinden gelinebilecek bir durum değildir.

Sürdürülebilir denetim için evrensel yaklaşımın son halkası etik denetimdir. Etik denetim zaten denetimin 9 alt türünden biridir ve diğer türlerin içine sirayet edebilecek, teşmil edilebilecek özelliği bulunmaktadır.

Bu makalede, denetim türlerinden ETİK denetimi, diğer denetim türleri ile içteş bir şekilde ele alarak, "vicdan", "öz/töz", "ahlak", "din" kavramlarına yer yer atıflarda bulunarak ele alacağız. Zira, etik kavramı, vicdanı formatlayacak, özü ortaya çıkaracak, ahlakı evrenselleştirecek, dini bir üst ortak paydaya çekecektir.

Anahtar Kelimeler:

etik, denetim, denetim türleri, etik ve denetim, evrensel denetim, öz denetim, ahlaki denetim, etik kuralları

GİRİŞ

Denetim en önemli yönetim fonksiyonlarından biridir. Bu fonksiyonun eksik veya aksak kalması durumunda plan ile sonuç arasındaki makas açılacak ve belli bir misyonla yüklenmiş örgütün önce yolundan şaşmasına sonra da örgütün kısa zamanda entropiye uğramasına / dağılmasına neden olacaktır.

¹ Doç.Dr.Orhan KOÇAK, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Yönetimin en hassas fonksiyonu olan denetim olgusunu analitik ve/veya sistematik açıdan ele alacak olursak, denetimi tanımladıktan sonra ilk elde ortaya koymamız gereken konu, denetim türleridir. Denetim türlerini kategorik açıdan algılamaya en yatkın bir sistematizasyon içinde göstermek gerekecektir.

Denetimin kategorik açıdan ele alınırken konunun daha sağlıklı algılanabilmesi için öncelikle aşağıda tablo haline getirmiş olduğumuz çizelgenin göz önüne alınması şarttır. Zira bu kategorik ayrımların alt faktörlerindeki hususları sonuç bölümünde maddeler halinde dile getirmiş olduğumuz etik ilkeler ve sorunlarla daha iyi kombine edilebilecektir.

1. Siyasal Denetim / Siyasî Denetim ve Etik

Siyasal denetim olgusu esas olarak devletin denetiminde görülen bir kavramdır. Parlamento içi ve dışı olarak gösterebileceğimiz bu denetim türü demokrasinin etkin olarak içselleştirildiği toplumlarda daha da önem taşımaktadır. Buna karşın demokrasinin hiç olmadığı toplum ve devlet sistemleride bile açık veya zımni az da olsa bir siyasal denetimden söz edebiliriz.

Devletin dışında diğer örgütlerde de siyasal denetim gerçekleşmektedir. Örneğin, şirket şeklindeki tüzel kişiliklerde yönetim kurulunda olmayıp ta şirket ortağı olanların yönetim kurulu üzerindeki denetimini siyasal denetim olarak gösterebiliriz.

2. Yönetimsel Denetim / İdari Denetim:

Yönetimsel / idarî denetimin en klasik türlerinden biridir. İdari denetim, hiyerarşik denetim olarak ele alabilesek te, aynı örgütlerde üst pozisyondaki kişilerin alt pozisyonda olanlar üzerindeki denetimine klasik hiyerarşik denetim diyebiliriz.

Hiyerarşik denetimin diğer bir türü de fonksiyonel hiyerarşik denetimdir. Fonksiyonel hiyerarşik denetimde, denetim görevi en üst yönetim adına, özel görev tanımı olan iç denetim / kontrol birimi tarafından yerine getirilir. Bu denetim biriminde kontrolörler bulunmaktadır.

Hiyerarşik denetim ile hukuksal denetimin arasında yer alan bir denetim türü daha vardır ki, bu departman kamu kesiminde olsun özel kesimde olsun, “Teftiş Kurulu Başkanlığı” olarak adlandırılır. Bu kurul temel olarak dosya üzerinden çalışır ve kontrol biriminden ve diğer birimlerden gelen mevzuata veya usullere uymayan durumlar hakkında soruşturmalar yapar ve bu soruşturmaları yine en üst yönetim birimi adına karara bağlar.

Analitik ve Sistematik Açından Denetim ve Türleri

Siyasi / Siyasal Denetim	İdari / Yönetimsel Denetim	Hukukî / Hukuksal Yargısal Denetim	Mali / Akçal Parasal Denetim	Vicdani / Etik Öz Denetim	İctimai/ Toplumsal Denetim	Medya Denetimi	Uluslararası Denetim	Teknolojik Denetim
<p>1) Parlamento İçi Denetim a.Soru b.Gensoru c.Araştırma d.Meclis Araştırması e.Meclis Soruşturması</p> <p>2) Parlamento Dışı Denetim Parlamentoya girememiş siyasal partilerin denetimi</p> <p>3) Seçimler ve seçim süreçleri a.yerel seçimler b.Genel seçimler c.referandumlar d) Plebisitler (bu süreçteki halk denetimi, siyasi denetim kapsamındadır.)</p> <p>4. Parlamento içi olup mecliste bulunmayan partilerin denetimi</p> <p>5. Bağımsız milletvekillerinin denetimi (TBMM Genel kurulunda "soru" yöntemi</p>	<p>1- Hiyerarşik Denetim (üstün ast üzerindeki denetim) a. Düzenlilik Açısından a1. Düzenli a2. Düzensiz b. Uygulanması Bakımından (Kontrol Biriminin işbaşı denetimi) b1. düzenli b2. düzensiz 2- Teftiş Denetimi (olay sonrası ve dosya üzerinde) a. Düzenlilik Açısından a1. Düzenli a2. Düzensiz b. Uygulanması Bakımından (Kurumun bir üst kurum tarafından teftişi) b. Bireysel Denetim (Kurumun personel üzerindeki teftiş soruşturması 3- Danıştay'ın yargı kapsamı dışındaki idari denetimleri 4- Haberli olup olmaması bakımından a. Haberli idari b. Habersiz idari denetim</p>	<p>A) YARGITAY 1. hukuk Mah. a) Sulh Hukuk M. b) Asliye Hukuk M. 2) Ceza Mahk.leri a) Sulh Ceza Mahk. b) Asliye Ceza Mahk. c) Ağır Ceza Mahk. 3) Devlet Güvenlik Mahkemeleri 4) İstinaf Mahkemeleri 5) Ticaret Mahkemeleri vs.</p> <p>B DANIŞTAY A) İdare Mahk. B) Bölge İdare Mahk. C) Vergi Mahk.</p> <p>C) SAYIŞTAY (Bir yargı organı olarak Sayıştay denetimi)</p> <p>D) UYUŞMAZLIK MAHKEMELERİ</p>	<p>1. Sayıştay'ın Fonksiyonel Denetimi a) Hesaplar b) Bütçeler</p> <p>2. Bütçe Raporları (Kamu hukuku tüzel kişilerinin ve özel hukuk tüzel kişilerinin bütçe ve kesin hesap denetimleri, mali kontrolleri)</p> <p>3. BDDK'nın finansal denetimleri</p> <p>4. Bankaların finansal izleme raporları a) Kurumlar üzerinde b) Bireyler üzerinde</p>	<p>1. Psikolojik Temelli Faktörler - Ego - Süperego</p> <p>2. Genetik kodlama - (Karakter yapısı)</p> <p>3. Ahlaki Etik Değerler - din kaynaklı - toplum kaynaklı (gelenek, töre,) [kişinin iradi olarak kendini bu değerlerin denetiminde hissetmesi]</p>	<p>1. STK'lar vakıflar, dernekler, sendikalar, odalar, borsalar</p> <p>2. Doğrudan Halk denetimi</p> <p>3. Ombudsman</p> <p>4. Kamuoyu denetimi</p> <p>5. Örf-adet-gelenek Görenek-Din-Ahlak kuralları [Değerlerin bireyin iradesi olmasızın kişiyi denetlemesi]</p> <p>6. Kurumsal ve bireysel formel / informal şikayetler Şikayet kutuları</p>	<p>1. Reel Medya Denetimi a) Yazılı Medya (gazete, dergi v.b) b) Sözlü Medya (radyolar) c) Görsel Medya (televizyonlar, barkovizyon,)</p> <p>2. Sanal Medya (portallar, sosyal paylaşım siteleri, kurumsal veya kişisel web siteleri)</p> <p>3. Multimedya (dijital bilbordlar)</p>	<p>1. Yabancı Ülkelerin Denetimleri a) Ülkelerin üzerindeki denetimi b) Ülkelerin kurumlar üzerindeki denetimi</p> <p>2. Uluslar arası Örgütler</p> <p>3. Çokuluslu Firmalar</p> <p>4. Uluslar arası Sivil Toplum Kuruluşları</p>	<p>1. Devamlılık Açısından a) Sürekli Sabit denetim cihazları b) Süreksiz (Anlık) denetim cihazları</p> <p>2- Teknolojik Cihazların Fonksiyonel Denetimleri a) Yazılı Kaydediciler b) Sesli Kaydediciler c) Görüntülü Kaydediciler c) Diğer Denetleyici teknik Cihazlar uzunluk /m. Ağırlık/kg Hız/km Alan/m² Görüntü/inç Basınç/bar Ses/db radyasyon emisyon vb.</p>

Ombudsman Denetimi:
Parlamentoya (TBMM ye) karşı sorumludur. Yaptığı denetim faaliyetini tek bir kategori altında ele almak mümkün değildir.

3. Yargısal Denetim / Hukuki Denetim:

Hukuksal denetim genel olarak Türk Milleti adına bağımsız mahkemeler tarafından yapılır. Bu mahkemeler temelde, YARGI erki içinde, YARGITAY, DAIŞTAY ve SAYIŞTAY kurumları içinde yapılır.

Hukuksal denetimle ilgili ayrıntılar Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay çerçevesinde çizelgede detaylı olarak gösterilmiştir. Bu arada, devlet örgütü içinde Sayıştay'ın, denetim konusunda hem idari, hem hukuki (yargısal) yetkinliği bulunmaktadır.

4. Akçal Denetim / Mali Denetim:

Akçal denetim kamu kurumları bağlamında Sayıştay tarafından yerine getirilirken, özel sektör kurumlarında ise örgüt hiyerarşisi içinde sadece akçal denetimle görevli departmanlar tarafından gerçekleştirilir.

Bunun yanında Türkiye'nin devlet tüzel kişiliğinin akçal denetimi TBMM tarafından yerine getirilir. İlave olarak, şirketlerin vakıfların, derneklerin vb. kuruluşların akçal denetimi, bizatihi seçilmiş bir heyet olan “denetim kurulu” tarafında yerine getirilir.

5: Etik Denetim Öz Denetim / Vicdani Denetim:

Etik denetim çoğunlukla toplumsal denetim kapsamında değerlendirilse de neticede toplumsal denetim Freud'un “**süper ego**” olarak betimlediği olgu tarafından gerçekleşmektedir. O halde, yine Freud'un eserinde belirtmiş olduğu “**ego**” nun gerçekleştirdiği denetimi de, “**öz deetim**” olarak ifade etmek hakça olacaktır.

Ne var ki, çoğu zaman öz denetim ”**ayıp**”, **yasak**”, **dışlanma** vb. araçlar kullanılarak toplumsal baskı kurumları tarafından gerçekleştirilir.

6. Toplumsal / Toplumbilimsel Denetim (İctimai Denetim)

Toplumsal dinsel, ahlaki denetim, toplumun bütün katmanları tarafından gerçekleştirilir. Ancak en başta, Din ve Gelenekler bu denetimde başrol oynar.

Örf-adetler, gelenek ve görenekler, ahlak kuralları, STK'lar, vakıflar, dernekler, sendikalar, odalar borsalar, birlikler aynı şekilde bireyin özellikle iç denetimine hitap ederler. Bütünleşik olarak Toplumsal Denetim faktörleri doğrudan doğruya önce **“süperego”**ya ikincil olarak ta **ego”** ya hitap edecektir.

a) Doğrudan Halk denetimi:

Bireyler ve kurumlar / örgütler üzerinde her an varolabilen denetim türüdür. Halkın doğrudan doğruya herhangi bir kurumsal veya formel bir yöntem içine girmeksizin herhangi bir zaman diliminde doğrudan doğruya müdahale edebilmesidir. Örneğin, herhangi bir vatandaşın, sokakta yürümekte olan belediye başkanına yaklaşip iki yakasına yapışip hesap sorması gibi. Ya da ekmeğin gramajını eksik üreten fırıncıyı müşterinin dövmesi, ya da bir çok çocuğa tecavüz edip öldürmüş birisinin (yargılama esnasında) caddeden geçerken linç edilmek istenmesi gibi. Ya da yere tüküren birisini gören bir vatandaşın bu kişiyi uyarması gibi.

b) Ombudsman:

İskandinav ülkelerinden çıkmış olan “halk denetçisi” olarak tabir edilen halkın şikayetlerini devlet yöneticilerine iletip sonuç almaya çalışan yer yer **“medyatör”** diye anılan denetim türü Türk yönetim sistemine son Anayasa revizyonuyla girmiştir. Her ne kadar Türkiye’de bu gün için tam olarak işletilmemiş olsa da “ombudsman” Türk yönetim sistemine girmiş bir “halk denetimi” türüdür.

c) Kamuoyun denetimi:

Kamuoyu denetimini ortaya koymak için, önce kamuoyunu tanımlamak gerekir. **Kamuoyu**; Uluslararası, uluslar üstü, bölgesel, yerel veya lokal çaplı en başta medya, sivil toplum kuruluşları, ülkeler ve özel hukuk tüzel kuruluşları tarafından devamlı, düzenli ve sistematik olarak orta ve uzun vadede bütünleşik olarak ortaya çıkarılan veya oluşturulan düşünce, değer, tutum, yapı veya bakış açısına denir.

Kısaca halkın görüşü, oyu veya bakış açısı olarak ifade edebileceğimiz kamuoyu kısa zaman diliminde değiştirilemeyeceğinden dolayı, hükümetler ulusal ve küresel örgütler icraatlarında

kamuoyu desteğini arkalarına almak isteyeceklerdir. Bu açıdan kamuoyu'nun denetimi her zaman varolan bir denetimdir.

7. Küresel Denetim:

a) Bir ülkede bulunan kurum veya kuruluşlar veya bireyler üzerinde veya doğrudan bir ülkenin başka bir ülke üzerinde (gelişmişlik, medeniyet veya stratejik fark nedeniyle) denetim hakkı görmesi,

b) Yabancı Ülkeler, uluslararası örgütler, çokuluslu firmalar ve/veya uluslararası sivil toplum kuruluşları ve bu gibileri tarafından dünyanın sosyal kültürel ve ekonomik hayatının denetlenmesi. Küresel ekonomik denetimin en bariz örneği, borçlu olan ülkelerin IMF tarafından denetlenmesi gibi.

SONUÇ:

Denetim konusunu daha başka açılardan daha başka türel dağılımlarla ele alabilmek mümkün olsa da konunun rahatça anlaşılabilmesi açısından bu şekilde bir kategorizasyonu uygun görülmüştür. Zira bilinmelidir ki, özellikle sosyal bilimlerde bir çok konu, gereğinden fazla kategorileştirilir veya alt maddelere ayrılırsa, her yeni kategori veya alt başlık bir öncekilerin açıklamalarından ibaret kalacaktır.

Denetim olgusu üzerindeki bu kategorik ayrımlamalar içindeki etik faktörü, başat faktördür. Zira ETİK DENETİM bu gün itibarıyla insanlığın gelmiş olduğu en üst ve objektif denetim türüdür. Etik olgusunun bir nevi ulus üstü veya hukukun genel ilkeleri türünde bir etkisi bulunmaktadır.

Şunu da unutmamak gerekir ki, denetim olgusunun her bir türü, etik denetimin ön şartı niteliğindedir. Yani ister kamu sektöründe olsun ister özel sektörde olsun, ister bireysel yaşamda ister kurumsal yaşamda olsun denetime ait kategorik faktörler çoğulcu tarzda ETİK denetime hizmet edecektir.

İlave olarak denetimin sürdürülebilirliği ve denetim etiği ile ilgili şunları da sıralayabilmemiz mümkündür.

1. Siyasal denetim için, siyasal partilerin bizatihi kendisini demokrat olması, yani idealize ettikleri demokrasiyi sadece devlet mekanizmalarında değil, kendi iç yapılarında da oturtmaları şarttır.
2. İdari denetim için, en tepe yöneticinin ve belirleyeceği üst düzey yöneticilerin erdemli kişilikler olması şarttır. Buldukları yere, hizmet etme kaygısıyla değil de kişisel çıkar sağlama kaygısıyla gelmiş olmaları durumunda idari denetim şu ya da bu şekilde işlemeyecek, işletmek istemeyeceklerdir.
3. **Hukuksal denetimin sağlıklı olarak çalışabilmesi için, yargıçların bağımsızlığı ve yargıç güvenliğinin ön şart olmasına, hukuk mekanizmalarının pratiğe ve akla uygun sistematiklerle örgülenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Tepe yöneticileri ne kadar erdemli de olsa, sağlıklı örgülenememiş ve usul sistematiklerinde hata olan hukuksal yapının işleyişi sakat olacak ve her mekanizmasında etik sorunlar ortaya çıkacaktır. Bir nevi geciken adalet adalet olmaktan çıkacaktır.**
4. Mali / akçal denetim açısından da denetleyicilerin özlük haklarının yeterliliği, iş güvenliği ve hevesleri motivasyon faktörleri son derece önemlidir. Zira akçal denetim yapan denetleyicilerin bizatihi kendileri denetlenmesi gereken malzemeler üretirler ve yaptıkları denetim etik olmaktan çok uzaklaşır.
5. Vicdani denetim konusunda ise, sadece Türkiye değil bütün ülkeler, toplumlarında ahlak, din vb. manevi faktörler yerine evrensel hukuk kuralları ve hakkaniyete dayalı bir düşünce ve yaşam felsefesini aşılamları gerekir. Zira toplumlar, gittikçe daha artan bir şekilde hem dinden hem manevi değerlerden (gelenek ve göreneklerden) uzaklaşmaktadır. Bunların yeri, HAKÇALIĞA, HAKKANİYETE DAYALI etik ilkeler almalıdır.
6. Toplumsal denetimin etikliği bir başka kanayan yaradır. Zira toplumda bireylerin kraldan kralcı davranışları, “*düşene bir tekmede sen at*” yaklaşımı, “gemisini yüzdüren kaptan” öğüdü etik ilkeleri kendi içinde adeta hançerlemektedir. Toplumun medya organlarında KAMU SPOTU tarzı audiovizueller ile bilinçaltı noktasından eğitilmesi şarttır.
7. Medya denetiminin kartelleşmiş medya ortamında, medya sahipliğinin ekonomik art niyetle yürütürlüğü ortamda, medya sahiplerinin siyasal partilerle yakın angajmanlık ilişkilerinin olduğu ortamda medyanın denetiminin sürdürülebilir olması, etik değerler taşıması beklenemez.
8. Uluslar arası denetim faktöründe ise, büyük devletlerin ve büyük devletlerin inisiyatifiyle hareket eden ulus üstü sivil toplum kuruluşlarının HAKÇALIK ve EŞİTLİK ilkelerini teorik hoş kavramlar olarak gördükleri sürece, ADALETİ içselleştirmedikleri ve ulusüstü kuruluşları EKONOMİK ÇIKARLARI nın birer malzemesi olarak gördükçe uluslar arası denetim işlemeyecektir.

9. Teknoloji denetim son derece masum bir denetimdir. Lakin teknolojinin İNSAN FAKTÖRÜ tarafından köreltilmesi, (fonksiyonunu yerine getiriyor olarak gösterilmesi) dijital korsancılık, hackerlik, Vandalizm gibi olgular teknolojk denetimin sürdürülebilirliğini baltalayacak, teknolojiye güveni yıpratarak teknolojik denetim faktörlerinin sorgulanması gündeme gelecektir. Bu özellikle e devlet sistemlerinde, kişisel bilgilerin gizliliğinde, bankacılık sektöründe, siyasal oylama mekanizmalarında son derece hayati durumlar arz edecektir.

Bu sıralamış olduğumuz faktörler, denetim kategorilerinin her birinin sürdürülebilirliği ve ulus üstü ETİK İLKELER ile yoğrulması ve içselleştirilmesi ile mümkündür. Ancak bu ilkelerle insanlık dünya üzerinde erdemli bir uygarlığı yaşayabilecektir.

Denetim Çizelgemizin kalici Balantisi Asagidadir:

<http://www.ahmetfidan.com/wp-content/uploads/2013/01/ahmetfidan-com-denetim-cizelgesi-dr-ahmet-fidan.jpg>

Çalışmamın başta ülkemdeki sonra bütün dünyadaki bilim çevresine, öğrencilerime ve ilgililere faydalı olması temennisiyle. Eleştirisi veya ayırık görüşü olanlar pek tabi ki olabilir. Memnuniyetle her zeminde dile getirebilirler. Beyinlerde bir kıvılcım bile çaktırmış olsak bu kubbede, bu bize yetecektir.

KAYNAKÇA:

Fidan Ahmet; 7 Ocak 2013, **Analitik ve Sistematik Açidan Denetim ve Türleri**, Bilgi Ağı, Turkiyenin Interaktif Kose Yazari Gazetesi ve Yazar Portalı, (Eriim Tarihi: 01/01/2014) <http://www.bilgiagi.net/analitik-ve-sistematik-acidan-denetim-ve-turleri/89948/>

Koçberber Seyit, “**Türkiye ve Dünyada Denetim Etiği**”, Sayistay Dergisi, Sayı: 68 (Eriim Tarihi: 01/10/2014) <http://www.etik.gov.tr/dosyagoster.ashx?id=63&sayfaid=4>

Özer, M. Akif, “**Yerel Yönetimlerin Karşı Karşıya Kaldıkları Yozlaşma Ve Etik Sorunlarının Denetim Boyutu**”, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, C.49, S.2, 2014, s.136-167.

Özer, M. Akif, “**Mahalli İdareler Bünyesinde Yaşanan Yolsuzlukla Mücadele Kapsamında İçişleri Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı'nın Kapasitesinin Geliştirilmesi**”, Yerel Yönetimlerde Yolsuzlukla Mücadele ve Denetim Sorunları, (M. Akif Çukurçayır ile birlikte), Ed. M. A. Çukurçayır- A. Özer-Kasım Turgut, Mülkiye Teftiş Kurulu Yayını, Ankara, 2012.

Denetim Görevlilerinin Uyacakları Meslekî Etik Davranış İlkeleri Hakkında Yönetmelik,
<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.14273&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch>